

***Adolescence*: ferden mot omsorgens og skyldens posisjon**

Kjell Grønnevik
Privatpraksis

Kleins teorier kan belyse ubevisste dynamikker mellom Jamie og foreldrene i den rystende, men samtidig håpefulle serien *Adolescence*.

Foto: Netflix

Rundt påsketider slapp Netflix den mye omtalte miniserien *Adolescence*. Det tegnes her et urovekkende bilde av kulturen våre barn vokser opp i. Etter å ha sett serien satt jeg igjen lettere rystet, men også underlig håpefull. Min søken etter å forstå denne følelsen av håp fører meg i en tilsynelatende paradoksal retning. Den tar veien om den psykoanalytikeren som kanskje tydeligst videreførte Freuds kontroversielle idé om en dødsdrift, med sine maleriske utpenslinger av iboende destruktive krefter i oss alle: Melanie Klein.

Det uskyldsrene barnet

Adolescence starter med et smell. En tidlig morgen, i en døsighet by i Nord-England, stormer maskert, tungt bevæpnet politi huset til en intetanende familie, tramper opp trappene og sparker inn soveromsdøra til en forskremt 13-åring: Jamie Miller. Livredd stirrer han inn i munningen på våpenet som er rettet mot ham. Han får beskjed om at han er pågrepet, mistenkt for drap. Scenen er kaotisk. Hva kan denne forskremte gutten ha gjort som rettferdiggjør en slik brutal inntrengning i hjemmet? I likhet med foreldrene merker jeg hvordan jeg intenst ønsker at det hele er en misforståelse. Bildene av den skjønneste gutten kunne vært av mitt eget barn.

Allerede på slutten av første akt fremviser politiet overvåkningsbilder. Vi får se en gutt forfølge og – med syv knivstikk – drepe den jevngamle Katie på en parkeringsplass. Bildene er kornete. Det er

ikke så lett å se ansiktet til gjerningspersonen, og jeg tar meg fortsatt i å tenke: Det er ikke ham! Men farens reaksjon etterlater ingen tvil. Jamie har gjort det. Saken er på et plan oppklart før stykket har begynt. Men politiet og vi trenger å forstå hvorfor.

I følgende akt tas vi inn i bakteppet for handlingen. Vi presenteres for underskogen i sosiale medier, Andrew Tates mannsidealer, mobbing på nett, skolen som oppbevaringsplass, samt voksnes manglende kunnskap om og tilstedeværelse i denne jungelen barna lever i. Slik jeg har oppfattet det, har mye av oppmerksomheten i den påfølgende debatten vært på disse forholdene. Jeg tenker at det er relevante og viktige diskusjoner å ta. Samtidig slår det meg at dette perspektivet har en annen, tilslørt funksjon: Det inngår i kampen for å bevare forestillingen om det uskyldsrne barnet. Barnet som blir ødelagt av samfunnet – et offer for omstendigheter.

Et personlig, pinsomt intermesso

Jeg kjenner det så intenst selv. Jeg vil ikke at Jamie skal måtte bære børen av å ha drept en jevnaldrende. For hvordan er det å være ung gutt, i starten av livet, og forholde seg til å ha gjort noe slikt? Mens jeg fåfengt prøver å forestille meg hvordan det må være, dukker det opp et minne fra min egen barndom. Jeg kan ikke ha vært mer enn fire år, på besøk hos min bestekamerat. La oss kalle ham Thomas O. Thomas hadde flere og finere leker enn meg, så jeg stjal en av dem – en flott rød brannbil. Gjemte den i lomma. På vei hjem husker jeg at den falt ut, og at det ble oppdaget av mamma. Jeg husker følelsen av å ha gjort noe galt. Men jeg klarer ikke å huske hvordan den ble levert tilbake. Var jeg til stede? Måtte jeg be om unnskyldning? Så jeg spør min mor om hun husker episoden. Hun gjør ikke det, men sier plutselig: «Jeg husker at du bet ham en gang ... vi skjønte aldri helt det ... dere var jo så gode venner.» Hun ser ettertenksom ut, men blikket hennes – som om hun leter etter en forklaring uten å finne den. Igjen denne kampen for å bevare forestillingen om det uskyldsrne barnet. I den forestillingen er det ikke rom for at en liten gutt biter sin beste kamerat, og det er i hvert fall ikke rom for å fatte at en ung gutt kan knivstikke en klassekamerat til døde. Med mindre man har lest for eksempel Melanie Klein, da.

Kjærlighet og hat, hånd i hånd

Melanie Klein i 1952

Foto: Douglas Glass

Melanie Kleins (1882–1960) ferd mot å bli psykoanalytiker var utradisjonell. Drømmen om å utdanne seg til lege ble lagt bort da hun forlovet seg som 17-åring. Hennes vei ble til, ikke gjennom akademisk utdannelse, men gjennom livets skuffelser og tap, tunge depresjoner og egenerfaring i terapi, koblet opp mot et åpenbart intellekt, nysgjerrighet og en ukuelig vilje. Inspirert av Freuds teori og motivert av sine analytikere, Ferenczi og Abraham, begynte Klein å utvikle sin egen metode for å ta plagede barn i analyse. Gjennom systematisert mental tilstedeværelse i deres lek prøvde hun å få bedre tak på barnets indre verden. På grunnlag av sine observasjoner skapte hun en teori om mental modning. En teori som gav ansatsene til det som senere ble en av de mest toneangivende retningene innen psykoanalysen: objektreasjonsteori(ene).

Klein (1946) så for seg et voldsomt indre drama. I bildet som tegnet seg, mente hun at barn, fra starten av, må forholde seg til konflikten mellom iboende krefter av kjærlighet og hat. Barnet vil enda ikke ha utviklet evnen til å ha et integrert, helhetlig bilde av seg selv eller andre. I sin relasjon til det første objekt forholder det seg til forestillinger om deler av den andre. Mors bryst blir det første naturlige delobjekt. Klein anerkjente betydningen av det ytre miljø og kvaliteten på omsorg. Gode, kjærlige og tilfredsstillende erfaringer blir knyttet til det som etablerer seg som et godt indre objekt. Frustrasjoner og smerte blir knyttet til det som etablerer seg som et dårlig/ondt («bad») indre objekt.

Klein så imidlertid ikke på barnet som en passiv mottaker av erfaringer. Hun skriver om hvordan barnets drifter, dets temperament og ubevisste fantasier spiller en vesentlig rolle. Klein gjorde Freuds (1920) idé om dødsdriften til en hjørnestein i sin forståelse. Iboende destruktive krefter truer fra starten det gode og medfører en angst for utslettelse. For å håndtere denne angsten så hun for seg at barnet projiserer egen destruktivitet på/i det frustrerende delobjektet. Det etableres en relasjon mellom den delen av barnet som kjenner på frustrasjon, og det delobjektet som frustrerer. Klein beskriver her sadistiske, ubevisste fantasier om å bite eller fylle objektet med dritt, og om den påfølgende frykten for gjengjeldelse. Relasjonen mellom det gode i en selv og den andre må holdes strengt adskilt fra

relasjonen mellom det destruktive i en selv og den frustrerende andre, ellers risikerer en at det gode kontamineres og utslettes. Dette er en tilstand preget av paranoia, som håndteres gjennom avspaltning og projeksjon. Klein benevnte derfor denne tilstanden: «den paranoid-schizoide posisjon».

Gjennom god nok omsorg og en prosess der barnet vekselvis projiserer og introjiserer gode følelser og erfaringer, vil barnet etter hvert få etablert et mer stabilt og godt indre objekt. Et objekt som gir en økende trygghet på at en selv, den andre og verden, alt i alt, er trygg, og at det gode vil overvinne det onde. Senere i forfatterskapet fremhever Klein (1957) hvordan ekstrem misunnelse kan utgjøre en utfordring i denne prosessen ved at hatet rettes mot det gode objekt: Hvis en ikke har tro på at det gode kan bli en til del, blir løsningen å avfeie eller ødelegge det.

Med et godt indre objekt etablert er det mulig for barnet å begynne å få en integrert forståelse av seg selv og andre. Barnet kan i økende grad ta inn den andre som helt objekt: Det er den samme personen som tilfredsstiller og frustrerer meg. Det er den samme personen jeg føler kjærlighet og hat mot. Men med økt evne til integrasjon kommer også angsten for at en, med sine destruktive sider, vil ødelegge og miste det elskede objekt, som nå er erkjent som det samme som det hatete objekt. Klein (1935,1940) kalte denne tilstanden for «den depressive posisjon», fordi barnet her må forholde seg til trusselen om tap. Som et forsvar mot denne angsten ser hun for seg at barnet vil falle tilbake på den paranoid-schizoide posisjon, med splitting av opplevelsen av seg selv og andre i godt/ondt, følelse av omnipotent kontroll over den andre og benekting av deler av virkeligheten.

Klein beskriver hvordan barnet i sin utvikling vil oscillere mellom disse posisjonene, inntil det med modning blir bedre i stand til å forholde seg til seg selv og andre som hele, sammensatte og virkelige mennesker, romme ambivalente følelser (elsk/hat), erkjenne at vi uunngåelig vil såre dem vi elsker, men samtidig utvikle troen på at skade kan repareres, og at det finnes tilgivelse. Den depressive posisjon er således en tilstand preget av omsorg for den andre, og det er en tilstand preget av evnen til å romme skyld. En kunne derfor også kalt denne tilstanden for: *Omsorgens og skyldens posisjon*. Jon Morgan Stokkeland (2011) har tidligere foreslått å kalle det «sorgens og omsorgens posisjon». For en inngående og innlevende redegjørelse av Kleins tenkning anbefales hans doktorgrad: «Å gi og å ta imot» (Stokkeland, 2011, s. 50–121).

Kjærlighet og hat i klinikken

Mens jeg skriver om Kleins posisjoner, dukker det opp et minne fra klinikken: Etter en lengre periode preget av idealisering og stillstand kommer pasienten til ny avtale. Hun setter seg ned med et lurt smil. Jeg spør hva hun tenker på, men får ikke noe svar. Bare stillhet og dette megetsigende smilet. Tankene mine vandrer. Plutselig får jeg opp et bilde av blikket hennes idet jeg skulle lukke døren til kontoret. Jeg sier: «Da jeg lukket døren i sted, la jeg merke til at blikket ditt festet seg ved hånden min.» «Mhm», svarer hun, fortsatt med dette smilet. Jeg venter, men hun sier ikke mer. Så jeg sier: «Jeg lurte på om noe i deg fikk lyst til å slamre den igjen – klemme fingrene mine.» Det stivnede smilet løser seg opp i noe som ligner på lettelse, før hun blir alvorlig. Så begynner hun å snakke. Hun forteller om hvor frustrert hun blir av å sitte i pasientrollen, hvor intenst hun kan misunne meg og mitt antatt perfekte liv, og hvordan hun kan hate meg, hvorpå hun utpensler sadistiske fantasier om hva hun kunne tenke seg å gjøre mot meg. Jeg kan enda huske Clawfinger-strofen – «*I love you, I hate you, I kiss you, I rape you. I cheat and deceive, but I need you*» – dukke opp i hodet mitt mens hun snakket. Jeg kom ikke med noen dybdeanalytisk tolkning, slik Klein antakelig ville ha gjort. I stedet snakket vi sammen om hvor vanskelig det er å trenge noen og samtidig bli revet mellom kjærlighet og hat mot samme person.

Selv om jeg kan tenke at Klein tillegger spedbarn litt for velutviklede fantasievner, og er usikker på hva jeg mener om Freuds driftsteori, opplever jeg likevel at Kleins begrepsunivers er berikende. Det åpner opp for å tenke om indre dramaer, spesielt i de mørkeste avkroker av vårt sinn, og det gir en innfallsport til å forstå mer av hva som kan foregå på innsiden av en ung gutt som har knivstukket og drept en jevn gammel jente.

Jamies kamp mellom Kleins posisjoner

Vi møter Jamie igjen i stykkets tredje akt. Syv måneder har gått siden udåden. I påvente av rettssaken er han plassert på en «lukket opplæringsinstitusjon», der han nå skal møte den sakkyndige psykologen, Briony, til deres femte evalueringssamtale. Briony har med hjemmelaget sandwich og kakao. Tonen mellom henne og Jamie er lett, preget av gjensidig varme – i skarp kontrast til bakgrunnen for at de sitter der. Spørsmålet, fra et kleiniansk perspektiv, blir om det gode i relasjonen er godt nok etablert til at det også kan romme det som ligger der av destruktivitet.

Jamie er usikker på hvor han har psykologen. Hun forsikrer at hennes rolle ikke er å lure frem noen tilståelse eller å dømme, men «å forstå hvordan han forstår seg selv». Men hva innebærer det? Hva må han da forholde seg til? Er det mindre truende å bli konfrontert med hvordan man har det med seg selv, enn å bli anklaget av andre? Jamie åpner seg, nølende. Han forteller hvordan han, i likhet med sin mor, føler at han er dårlig til alt. Samtidig kommer det tydelig fram hvordan han idealiserer sin far. Når psykologen stiller spørsmål om hans far, er han tydelig på vakt – beskyttende. Men den idealiserte relasjonen til far trues ikke utelukkende av psykologens spørsmål. Jamie forteller hvordan han har sett far snu seg bort i skam over hans dårlige prestasjoner på fotballbanen, og han så hvordan far snudde seg bort fra ham da han ble presentert for overvåkningsbildene av drapet. Så hva tenker far om ham nå?

Jamie spør psykologen om hun har vært i kontakt med far. Hun bekrefter det, og formidler at han har det tungt fordi sønnen er «der inne». Dette utløser et mentalt ras i Jamie. I fortvilelse bedyrer han sin uskyld, ber om å bli sluppet fri, før han blir mer og mer aggressiv, river over ende koppen med kakao, og til slutt står over psykologen, med pekefingeren opp i ansiktet hennes, mens han skriker: «Du bestemmer ikke over meg.» Det eskalerer brått og intenst, og både psykologen og vi som seere blir vippet av pinnen. Hva er det som skjer med gutten? *Er dette skiftet realistisk?* har jeg sett noen stille spørsmål ved.

Hvis vi skulle følge Melanie Kleins tenkning, kan vi se for oss at Jamie her overveldes av angsten for å ha ødelagt «det gode objekt», og en skyldfølelse som overgår det han klarer å romme. Klein (1957) skriver: «As soon as guilt is felt, the analyst becomes persecutory and is accused on many grounds» (s. 194). Hun viser til hvordan pasienter som overveldes av skyld og depressiv angst, faller tilbake i et paranoid-schizoid modus, preget av paranoia, splitting, omnipotens, benekting og projeksjon av negative sider ved seg selv på/i den andre.

Jamie står ikke bare overfor det å ha drept et annet menneske. Han står også overfor et indre drama, der han er redd for å ha ødelagt relasjonen til den personen han virker mest opptatt av å bli elsket av – sin far. Når dette kommer for tett på bevisstheten, svitsjer han fra å være sårbar, selvransakende og mottakelig for psykologens omsorg til å avfeie det, brått og brutalt – først ved å benekte personlig ansvar, deretter feie koppen med varm omsorg på gulvet, for til slutt å innta en dominant posisjon overfor psykologen og skremme henne. Han har ikke bare projisert sin frykt på, men inn i henne, i tråd med hvordan Kleins begrep «projektiv identifikasjon» i ettertid har blitt redefinert (Ogden, 1979). Nå er det ikke lenger han som er redd, men psykologen. Det er heller ikke

han som har gjort noe galt, men verden som har behandlet ham dårlig. Fra denne mentale posisjonen kan han skrike ut sin selvberettigede vrede.

Tydelig oppskaket forlater psykologen rommet. Når hun vender tilbake, uttrykker Jamie anger, og samtalen gjenopptas. Hun utforsker hans forhold til kvinner. Etter først å forsøke å lyve på seg seksuelle erfaringer han ikke har, blir Jamie igjen mer sårbar, og forteller om hvordan han ser på seg selv som stygg. Når psykologen ikke avkrefter dette, men vil utforske hvordan det er for ham å tenke slik om seg selv, skjer igjen et skifte i hans fremtoning. Han blir dominant og truende. Psykologen – tydelig ukomfortabel – blir denne gangen sittende. Jamie forteller hvordan han inviterte Katie ut på date etter at nakenbilder av henne var blitt spredd på nett. Han legger det frem som en taktisk manøver, da han anså at hun selv var så langt nede at hun ville ta til takke med ham. Men inntrykket er at han både kan ha følt omsorg for henne og ha likt henne. Han blir imidlertid avvist med forakt av Katie, hvorpå hun latterliggjør ham offentlig på nett. Krenkelsen er total. Jamie forteller hvordan han fulgte etter henne med kniv for å skremme henne, men bedyrer at han ikke drepte henne. Han uttrykker imidlertid at han burde gjort det, siden hun «er» en «bullying bitch», og vil ha psykologen til å slutte seg til denne beskrivelsen av Katie.

Vi ser her hvordan Jamie kjemper en indre kamp for å holde på avstand bevisstheten om hva han har gjort. Løsningen blir å benekte at Katie er død, ved at han flere ganger omtaler henne som om hun fortsatt lever, samt gjennom demoniseringer av henne som menneske. At han har følt omsorg for henne, og kanskje til og med elsket henne, er nå snudd til at hun er en «bitch». Hans skjøre selvfølelse, usikkerhet og angst er midlertidig fordunstet, og han opptrer som en dominant, skremmende mann, mens sårbarheten projiseres og rommes i fantasien om «Katie the bitch» og i psykologens frykt. Slik jeg ser det, pendler Jamie i denne evalueringssamtalen i skjæringspunktet mellom Kleins posisjoner, enda ikke klar for å ta inn over seg hva han har gjort, eller romme den skyldfølelsen en slik erkjennelse medfører.

Psykologen har fått det hun trenger. Hun sjekker ut om Jamie har forstått at Katie er borte og ikke kan komme tilbake, at mord er en forbrytelse, hvem det er som skal avgjøre skyldspørsmålet, og om han er innforstått med at han må sone om han dømmes. Jamie bekrefter at han forstår det, hvorpå psykologen informerer ham om at dette blir deres siste samtale. Jamie blir tydelig fortvilet og trygler henne om å svare på om hun liker ham, men han får ikke noe svar. Spørsmålet henger ved: *Kan jeg bli elsket av dem som betyr noe for meg, også om de vet hva jeg er, og hva jeg har gjort? Kan det gode overleve det onde?* Mens han føres ut, hører vi ham rope til psykologen: «Tell dad I'm ok», og jeg tar meg plutselig i å tenke på Jesus sine siste ord på korset: «Min Gud, min Gud, hvorfor har du forlatt meg?» Det er det jeg hører i Jamies fortvilede stemme: Frykten for at det gode objekt er tapt.

Mea Culpa

I siste akt møter vi Jamies foreldre og søster. 13 måneder er gått, og de forsøker å finne balansen i sin nye tilværelse, med rettssaken nært forestående. I tråd med familieterapeutens råd forsøker de å «fokusere på her og nå». Spørsmålet om deres eget ansvar og skyld omkranser dem like fullt som en tykk tåke, som faren forsøker å vifte bort med et «vi har ikke gjort noe galt». På vei i bilen ringer telefonen. Det er Jamie, som ringer for å gratulere sin far med dagen, før han sier: «Pappa, jeg er lei for det, men – jeg kommer til å erklære meg skyldig.» Faren klarer ikke å svare, og det blir stille. Søster og mor begynner å spørre om trivialiteter, før Jamie avslutter samtalen med å gjenta: «Pappa – jeg er lei for det.»

Tilbake i hjemmet sitter foreldrene og mimrer om den skønne gutten han var. I jakten på lysglimt minnes de hvordan han satt og tegnet monstre «down under», med referanse til stuen. De snakker om det som et ubetinget hyggelig minne, noe som slår meg som påfallende tatt i betraktning hva sønnen nå står tiltalt for. Igjen dukker Klein opp i tankene mine. Denne kvinnen som viet karrieren sin til å lage et rom der barn kunne uttrykke det som måtte ligge der av monstre «down under». Og jeg tenker at slike rom trenger vi alle. Et rom der følelser av hat, grådighet og misunnelse kan sameksistere med det gode. Et rom der det å ha lyst til å bite sin beste kamerat, slamre døren igjen over terapeutens fingre eller nære morderiske fantasier inngår som en naturlig del av det å være menneske, og at det kan snakkes om fremfor å bli benektet eller utagert. Jamie kunne ha trengt et slik rom. Et modent sinn som kunne ta imot ham som en skjønn gutt som også rommet monstre i dypet.

Jamies mor begynner også å ta dette inn over seg. Hun viser til hvordan de i for stor grad lot ham sitte på rommet sitt, uten å involvere seg i hva han befattet seg med. Hun viser til at gutten hadde et temperament som barn, i likhet med sin far, som de ikke tok nok på alvor. Faren kjemper fortsatt imot. Han klamrer seg til familieterapeutens utsagn om at de «ikke kan klandre seg selv». Men påskyndet av konas omsorgsfulle, nennsomme insistering erkjenner han at han nok har vært for lite til stede, at prosjektet med å «manne ham opp gjennom fotball og boksing» kanskje ikke var det beste for sønnen, og han erkjenner at han har vært flau over sønnen. Det er smertefullt å bevitne, samtidig som det bæres av morens: «Jeg tror det er bra om vi aksepterer at vi kunne ha gjort mer. Jeg tror det ville være ok for oss å tenke det.»

Slik jeg ser det, befinner de seg her i det Klein omtalte som den depressive posisjon, inspirert av sønnens ferd mot å ta på seg ansvar for det han har gjort. Nå er det mulig at han har erklært seg skyldig etter råd fra en advokat som, i lys av ugjendrivelige bevis, anser det som opportunt. Men jeg tror også at erklæringen av skyld har å gjøre med at Jamie har utviklet seg: at han gjennom å ta imot hjelp, og gjennom å ta inn over seg familiens vedvarende kjærlighet til ham, har funnet det trygt nok å erkjenne sine destruktive handlinger og hvordan han har såret andre. Og det er her følelsen av håp kommer inn.

I den avsluttende scenen, akkompagnert av Auroras «Through the Eyes of a Child», sitter faren alene på sønnens rom og gråter. Han brer dyna over sønnens bamse, holder hodet varsomt mellom hendene, kysser den på pannen og sier: «I'm sorry son. I should have done better.» Den strabasiøse og smertefulle ferden mot omsorgens og skyldens posisjon er, i denne omgang, ved veis ende.

Vi kan gjøre bedre

Mennesker som uttrykker ektefølt skyld, basert på en erkjennelse av at vi alle er feilbarlige, er noe av det mest oppløftende og håpefulle som finnes. Samtidig som *Adolescence* på mange vis gir et foruroligende bilde, både av hvor destruktive vi mennesker kan være, og uheldige sider ved vår kultur, bærer den også et positivt budskap. Et budskap vi kanskje trenger mer enn noensinne, i en verden preget av den håpløst selvforsterkende spiralen av polarisering, projeksjoner, demonisering av «de andre» og økte splittelser. Gjennom Jamie og foreldrenes ferd viser serien det håpefulle i å fokusere på eget ansvar og romme skyld. Den inspirerer til å tenke: Vi kan gjøre bedre.

Referanser

Freud, S. (1920). Beyond the pleasure principle. I *Standard Edition*. Vol. 18 (s. 1–64). Hogarth Press

- Klein, M. (1935). A contribution to the psychogenesis of manic-depressive states. I M. Klein (Red.) (1975a), *Love, guilt and reparation and other works 1921–1945. The writings of Melanie Klein. Vol I.* Hogarth/Vintage.
- Klein, M. (1940). Mourning and its relation to manic-depressive states. I M. Klein (Red.) (1975a), *Love, guilt and reparation and other works 1921–1945. The writings of Melanie Klein. Vol I.* Hogarth/Vintage.
- Klein, M. (1946). Notes on some schizoid mechanisms. I M. Klein (Red.) (1975b), *Envy and gratitude and other works 1946–1963. The writings of Melanie Klein. Vol III.* Hogarth/Vintage.
- Klein, M. (1957). Envy and gratitude. I M. Klein (Red.) (1975b), *Envy and gratitude and other works 1946–1963. The writings of Melanie Klein. Vol III.* Hogarth/Vintage.
- Ogden, T. (1979). On projective identification. *International Journal of Psychoanalysis*, 60, 357–373.
- Stokkeland, J. M. (2011). Å gi og å ta imot. Donald Meltzers psykoanalytiske tenkning i tradisjonen fra Melanie Klein og Wilfred Bion [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Tromsø.

